

«خواهر» به خراسان نرسید ...

هما سعادتمند
h.saadatmand@shahraranews.ir

کبوتر دل را از کوره‌راه‌های قم تا به مرو بردادن و بسی دل تنگ، در سایه‌سار محبت برادرانه نشستن، آرزویی بود که فاطمه معصومه (س) هرگز به آن نرسید اما پس از او چه دل‌های عاشق‌تی که اخلاصشان را میان راه قم و مشهد قدم زده‌اند تا بین صفا و مروه ایران، سالک این کعبه باشند. کعبه‌ای که تاریخ ساخت آن عمری به بلندی ۲۰۰سال دارد و روزگار پرفرازونشیبی را از سر گذرانده است. سطرهای پیش رو مروری است بر تاریخچه ساخت گنبد و ضریح و حوادث از سرگذشته بر آرامگاه حضرت فاطمه معصومه (س).

● هجرت فاطمه معصومه (س) از مدینه به مرو طبق مکتوبات تاریخی، حضرت رضا(ع) وقتی به مرو می‌رسند، بی‌تأمل نامه‌ای برای خواهرشان حضرت معصومه (س) می‌نویسند، آن را به غلام خود می‌دهند و به او می‌سپارند که در رساندن این نامه تعجیل کند، آن‌چنان که در هیچ منزلی توقف نکند تا این نامه به مقصد برسد. فاطمه ثانی (س) دستخط برادر را که می‌خواند، بی‌درنگ اسباب سفر بسته، راهی جاده‌های خراسان می‌شود. برای این هجرت دلایل مختلفی برشمرده‌اند که مهم‌ترینشان تنهایی فاطمه معصومه (س)، تحت کفالت برادر بودن و دور شدن از فضای پر تهدید مدینه بوده است. سیدشهاب‌الدین مرعشی نجفی در این باره می‌نویسد: «سادات پس از شنیدن آوازه ولایتعهدی امام رضا(ع) و پناهی که مأمون به آن حضرت داده بوده، راه سمت ایران پیش گرفتند تا مگر در سایه امن ایشان از جور دشمنان درآمان بمانند.» گویا در این سفر علاوه‌بر حضرت معصومه (س) جمعی بیست‌تفری از برادران در آموزش‌ده‌های امام رضا(ع) نیز حضور داشته‌اند. از این رو، رسول جعفریان، پژوهشگر تاریخ اسلام، تأکید دارد که می‌توان این سفر را در زمره مهاجرت‌هایی قرار داد که سادات در قرن‌های متمادی برای درآمان ماندن از جور امرا و حکما انجام می‌داده‌اند؛ مهاجرتی که به فرجامی اندوه‌بار ختم شد.

● راهی که در سلاوه به پایان رسید

کاروان منزل به‌منزل طی طریق می‌کند، وارد ایران می‌شود، راه جاده‌های خراسان را در پیش می‌گیرد اما جور حکومت وقت و مخالفتشان با علویان، کمیت این اشتیاق را در شهر سلاوه لنگ می‌کند؛ کاروانیان با گره‌هی ضدعلوی درگیر می‌شوند، همه مردان به شهادت می‌رسند. مورخان معتقدند اندوه این اتفاق است که زمینه‌ساز

بیماری بانو می‌شود. اندکِ بازماندگان چاره‌ای جز ادامه‌دادن راه ندارند؛ پس پیش می‌روند تا خود را به قم که در ده‌فرسخی ساوه بوده، برسانند و بار از اشتراک و استراک برمی‌گیرند.

● از اقامت تا رحلت در قم

روایت است که خاندان اشعری در قم، جمعیتی علوی‌دوست بودند؛ به همین سبب وقتی خبردار می‌شوند که کاروان دختر پیامبر در همسایگی‌شان رحل استراحت بر زمین نهاده است، به جانب او راه می‌افتند. در میان این مشتاقان موسی‌بن خزرج بن سعد اشعری نامی، دوال اسب فاطمه ثانی (س) را می‌گیرد، ایشان و کاروان را به منزل خود می‌برد تا بانو را که رنج سفر و ازدست‌دادن عزیزان، رنجور و بیمارشان کرده بوده، خدمتگزار ی کنند. طبق روایت‌ها فاطمه ثانی (س)، ربیع‌الاول سال ۲۰۱ هجری قمری به این دیار می‌رسد و حدود ۱۷روز در آن سکنای می‌گزیند اما در نهایت وفات می‌یابد و قدم‌هایش بر خاک خراسان عطر نمی‌فشاند.

● دفن در بابلان و ساخت گنبد حصیری پیکر بانو در محدوده‌ای که آن روزگار «بابلان» نامیده می‌شده، در سرداب ملک موروثی خزرج بن سعد اشعری به خاک سپرده می‌شود. نخستین گنبد را هم خزرج بر مزار ایشان می‌سازد. البته این گنبد، بورایی مخروطی‌شکل بوده که بیشتر حکم سایبان را داشته است. طبق بررسی تاریخ‌نگاران، ساختن بناهایی با علامت قندیل یا مخروط، سنتی بوده

که چند سال پس از وفات پیامبر اکرم (ص) و برای نشان دادن وجه تمایز مقبره بزرگان از دیگران رایج شده بوده است اما ساخت مقبره‌های گنبددار با شکل و شمایل نزدیک به امروز، از سده سوم هجری قمری باب می‌شود.

● ساخت نخستین گنبد

نخستین گنبدی که روی گنبد فاطمه ثانی (س) ساخته شده، به همت یک زن انجام گرفته است؛ طبق اسناد بر جای‌مانده، ۵سال پس از رحلت بانو، زینب (س)، دختر امام محمدتقی (ع)، گنبدی از آجر و سنگ روی مزار مطهر عمه خود می‌سازد و آن بوریا را برمی‌دارد، او و دو خواهرش که برای زیارت آمده بودند، پس از وفات، در این مکان دفن می‌شوند. قرار گرفتن پیکر این خواهران در سرداب مزار حضرت معصومه (س)، دو گنبد دیگر به این مجموعه اضافه می‌کند. این گنبدها تا سال ۴۴۷هجری قمری برقرار بوده‌اند تا اینکه در همان سال، میرابوالفضل عراقی، وزیر طغرل شاه سلجوقی، به تشویق

حرم حضرت معصومه (س) در دوران قاجار / آرشیو عکس آستان قدس رضوی

شیخ نصیرالدین طوسی به‌جای آن سه گنبد، گنبد کاشی‌کاری شده مرتفعی، آراسته به نقش‌ها و رنگ‌ها می‌سازد که فضای آن، مزار این بانوان سادات را در برمی‌گرفته است.

● گنبد شاه‌بیگی خانم

با روی کار آمدن صفویان، دولتمردان شیعی‌مذهب این روزگار، ضمن رسیدگی به مشهد

از احوال قم نیز غافل نمی‌مانند؛ چهارمین گنبد را تاجلی‌بیگم یا شاه‌بیگی خانم، همسر شاه اسماعیل صفوی، در سنه ۹۲۵هجری قمری می‌سازد. او گنبد را با کاشی‌های معرق آذین، یک ایوان و دو مناره به یادگار بنا می‌کند و در کنار آن، مدرسه فیضیه را با سنگ مرمر و قندیل‌های جواهر سقف و ستون می‌زند.

● ساخت نخستین ضریح توسط شاه‌تهاسب صفوی

پس از این و تا سال‌ها بعد، خبری از ساخت ضریح نیست و مزار بانو تنها گنبد و مناره دارد. در سال ۹۵۰ (برخی منابع نیز ۹۶۵هجری قمری را عنوان کرده‌اند) شاه‌تهماسب صفوی، نخستین ضریح را که‌از آجر و کاشی بوده است، در زیر گنبد و بالای سرداب، نصب می‌کند.

در زمان تاجداری شاه‌عباس صفوی دوم نیز امیر مظفر احمد بن‌اسماعیل، بزرگ خاندان آل مظفر، محمدبن‌ابی‌طاهر کاشی‌قمی را که مشهورترین کاشی‌کار زمانه خود بوده است،

برای کاشی‌کردن مزار بانو به کار می‌گمارد. دقت، هنر و تجربه‌ای که در نقش زدن و بختن این کاشی‌ها به کارفته، آن‌چنان بوده که کار ساخت تا نصب آن هشت‌سال تمام به درازا کشیده است.

● ضریح فتحعلی‌شاهی

اما شاید بتوان نام فتحعلی‌شاه قاجار را در رأس فهرست کسانی نوشت که تا آن روز برای توسعه حرم بی‌بی معصومه (س) کار کرده‌اند. او پس از توسعه حرم در آخرین سال سلطنت خود (۱۲۱۳خورشیدی) به رسم احترام و به یادگار، تمام گنبد، گلدسته و ضریح را با ۱۲هزار خشت طلا و نقره می‌پوشاند. پس از فتحعلی‌شاه،

ضریح حضرت فاطمه معصومه (س) چندبار تعویض می‌شود که نقره و طلای ساخت آن از ذوب‌کردن همان ضریح نخستین به دست می‌آمده است. به‌عنوان مثال در سال ۱۲۷۶ هجری قمری حاج میرزا سیدحسین، متولی‌باشی آستانه حرم حضرت معصومه، از ناصرالدین‌شاه اجازه می‌خواهد تا ضریح قدیمی حرم را که در زمان فتحعلی‌شاه زران‌دود شده بود، تعمیر کند. ناصرالدین‌شاه پیشنهاد را قبول می‌کند و به ذوالفقارخان، حاکم قم، دستورات لازم را می‌دهد. آنان نیز ضریح قبلی را که از نقره خالص بود ذوب کرده، از آن حدود ۵۰هزار مثقال نقره خالص برای ساخت ضریح استخراج می‌کنند.

● توسعه حرم در عهد ناصری

مهدی وزین‌افضل در پژوهشی تاریخی می‌نویسد: «تا دوره ناصرالدین‌شاه حرم حضرت معصومه (س) شامل مزار، یک صحن

حرم حضرت معصومه (س) در دوران قاجار / آرشیو عکس آستان قدس رضوی

داده‌اند، می‌توان به شخصیت بزرگ الهی حضرت فاطمه معصومه (س) پی برد. در این فراز زیارت‌نامه، امام رضا(ع) از خواهر بزرگوار خویش درخواست شفاعت در بهشت می‌نمایند. امام رضا(ع) که خود رکن و محور شفاعت در بهشت‌اند، در این عبارت، حضرت فاطمه معصومه را شایسته و اهل شفاعت شمرده‌اند و آموزش توسل به اهل بیت داده‌اند. توانایی شفاعت، ریشه در درجات معنوی افراد دارد و انسان‌ها با خودسازی و سیره و سلوک و کسب درجات عالی‌کمال، حق شفاعت را به دست می‌آورند. جایگاه حضرت فاطمه معصومه علیها‌السلام در نگاه امام‌رضا علیه‌السلام آن‌قدر بالاست که او را واجد حق شفاعت می‌شمارند و آموزش تقاضای شفاعت از او را می‌دهند. براساس همین فراز از زیارت‌نامه، حضرت فاطمه معصومه در پیشگاه خداوند، از شأن و پایگاه و موقعیت ارزشمند بزرگی برخوردار است. باید امتیازات این شخصیت و ویژگی‌های این جایگاه را شناخت و به آن آراسته شد.

سیمای خواهر در بیان برادر

شخصیت حضرت فاطمه معصومه (س) در کلام امام رضا (ع)

هر کس عارف به حق باشد او را زیارت کند،

بهشت برای اوست.» در ادامه این گفت‌وگوی امام رضا(ع) و سعد، زیارت‌نامه معروف حضرت فاطمه معصومه (س) پدید آمد (کامل‌الزیارات ابن‌قولویه قمی، ص ۲۴؛ ثواب‌الاعمال و عقاب‌الاعمال شیخ صدوق، ص ۹۹؛ عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج ۲، ص ۲۶۷؛ بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۰۲).

در همین جمله آغاز زیارت‌نامه، «آداب» و «پاداش» زیارت حضرت معصومه بیان شده است. زیارت با معرفت آن حضرت، پاداش بهشت دارد. بنابراین شناخت شخصیت

فاطمه معصومه (س) برای رسیدن به پاداش زیارت، لازم است. زائر عارف این زن نمونه در میان اهل بیت، اهل بهشت خواهد بود. باید با رفتار و گفتار حضرت فاطمه معصومه (س) آشنا شد و او را سرمشق و اسوه قرار داد. گرچه آن حضرت از چهارده معصوم نبود، رشد و کمال ایشان نشان داد که غیر معصومین نیز می‌توانند با خودسازی و تربیت، «انسان کامل» شوند. شناخت حضرت معصومه، شناخت انسان اسوه و انسان با ایمان عالی و شناخت سیمای بانوی برتر جهان اسلام است. حضرت فاطمه معصومه (س) شخصیتی است که

حجت الاسلام محمد رضا جواهری عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی

دیدار با ابرار و صالحان است و راه و رسم رستگاری و سعادت را می‌آموزد. امام رضا(ع) در پایان این زیارت‌نامه نیز فرموده‌اند: «یا فاطمه، اشفعی لی فی الجنة، فان لک عندا... شأناً من الشان؛ ای فاطمه؛ برایم در بهشت شفاعت نماز برای اری تو در پیشگاه خداوند شأن عالی و جایگاه مهمی است» (بحارالانوار، ج ۲، ۱۰۲؛ زادالمعاد یا فتاح‌الجان علامه مجلسی، ص ۵۴۸). از این بخش پایانی زیارت‌نامه‌ای که امام رضا(ع) برای زیارت خواهر خویش به سعد قمی آموزش

آبخوری ۸۰۰ساله مشهد

گروه تاریخ

اثر: سنگاب خوارزمشاهی

قدمت: حدوده ۸۰۰سال

دوره تاریخی: اسلامی، خوارزمشاهی

سال ساخت: ۹۷۵هجری قمری

ارتفاع: ۱۱۰سانتی‌متر

وزن: ۱۷۰۰کیلوگرم

محل نگهداری: موزه تاریخ حرم رضوی

شهر بودن شهر مشهد به داشتن معادن سنگ هرکاره و رونق این حرفه در این دیار ادعایی نیست که تنها گوشه مکتوبات تاریخی سیاهه شده باشد. مشهدی‌ها به‌دلیل وجود این برکت، به سنگ‌تراشانی ماهر و زبردست تبدیل شده بودند که هنر دستشان چون میراثی در پُشته کاروانان و توشه بازرگانان از دیاری به دیاری دیگر می‌کوچیده است. یکی از شاهدان این ادعاهم سنگاب تاریخی مشهد با بیش از ۸۰۰سال قدمت است که همچنان سالم و پرنقش، روایتگر شکوه صنعتی است که با خون خاک‌های خراسان در آمیخته و هنوز در رگ کوه‌های سر به آسمان نشاندە‌اش، جاری است.

این سنگاب خوارزمشاهی، نه‌تنها یک شیء تاریخی است، که کتیبه بحث‌برانگیز آن، برای نمایاندن هویت این شهر و مردمانش اهمیت ویژه‌ای دارد. به گفته مهدی سیدی در کتاب «نگاهی به جغرافیای تاریخی شهر مشهد» قدمت این سنگاب نفیس به سال ۵۹۷هجری قمری می‌رسد و یادگار دوران تسلط خوارزمشاهیان بر خراسان است. این سنگاب که اکنون در موزه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود، از جنس هرکاره یا به‌اصطلاح اعراب «قدورالبرام» است معن آن در مجاورت کوهسنگی مشهد قرار دارد.

همچنین ظرفیت تقریبی این سنگاب حدود یک کر آب (برابر با یک مترمکعب) است و تاریخ دقیق ساخت آن به سالی می‌رسد که غوری‌های سنی مذهب، مشهد را در تصرف خود داشتند اما در کتیبه سنگاب به صورتی زیرکانه و دوپهلو از سلطان محمدخوارزمشاه با عنوان «السلطان ابوالفتح محمد قسیم امیرالمومنین» یاد شده که این لقب، سلاطین غوری را هم دربر می‌گرفته است.

سیدی در ادامه یکی از سادات موسوی را که خاندانش، قدیمی‌ترین ساکنان ارض اقدس بوده‌اند، به عنوان سازنده این سنگاب معرفی می‌کند.

سنگاب‌ها درواقع کار آبخوری‌های عمومی امروز را انجام می‌داده‌اند؛ این ظروف بزرگ و سنگین که از تکه‌سنگ یکپارچه‌ای بدون قطعه‌قطعه‌شدن، تراشیده می‌شده‌اند، از آن‌جاکه ظرفیت نسبتا زیادی برای نگهداری آب داشتند، در قدیم برای وضوگرفتن یا آشامیدن در مکان‌های عمومی همچون مساجد، تکایا و بازارها که دسترسی به آب شرب آسان نبوده، مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند. روی این سنگاب همچنین ۱۶ نیم‌دایره برای قراردادن ظرف‌های آبخوری تراشیده شده و سوراخ‌های روی بدنه‌اش نشانگر برداشت آب در ارتفاع‌های متفاوت بوده است.

کتیبه‌ها و نقوش گیاهی و هندسی حجاری‌شده روی بدنه این ظرف نیز اهمیت بسیار دارد؛ زیرا در متن آن رویدادهای تاریخی و شرح وقایعی به‌طورکامل نقش خورده و زیر آن دو تاریخ ۵۹۷ و ۶۱۰هجری قمری حک شده است.

البته ردیف اول کتیبه‌های این سنگاب که گویا به سفارش محمدبن حیدر موسوی نامی ساخته شده، مزین به احادیث است. ناگفته نماند گویا در این زمان به‌منظور تعظیم و تکریم «سلطان محمد خوارزمشاه» و وزیرش «محمد بن مسعود»، از این دو نیز با احترام خاص و القاب متعدد در کتیبه‌های این اثر فرهنگی و هنری نام برده شده است.

شهریار

روزنامه
شهرامید
وزندگی

شنبه
۵ شهریور ۱۳۹۹
شماره ۳۷۵۱

۰۳
SHAHRARANEWS.IR

تاریخ و هویت

ردیف	شماره	موضوع مقاله	رشته و پایه یانکاتر	برگزار کننده	مبلغ (هشتادتا(ریال)	مبلغ برآورده(ریال)	محت نتایج
۱	۶۲۵	خدمات سرویس، نگهداری، تعمیرات و اصلاحات آسانسور و درب‌های برقی خطوط آسانسور از سازمان بهره‌برداری قطار شهری مشهد	دارا بودن گواهی‌نامه طراحی، نصب و مونتاژ آسانسور از سازمان صنعت، معدن و تجارت.	شرکت بهره برداری قطار شهری مشهد	۱,۷۰۶,۳۱۶,۱۴۵	۳۴,۱۲۶,۳۲۴,۹۰۰	۹۹/۰۹/۲۶

برای اطلاعات بیشتر در خصوص نحوه دریافت و تحویل اسناد به آدرس www.tsmashad.ir مراجعه نمایید.

تثیت نام کلیه مناقصه گران در سامانه vendormashad.ir الزامی می باشد.